

Amb paraules que ella sap i que només conserven la seva autèntica força quan són dites en la intimitat, dedico aquest llibre a la Maria Teresa, la meva companya des de fa vint-i-vuit anys, la que d'una manera indirecta, amb paciència i esforç, ha contribuït decisivament que jo hagi pogut dur a terme aquesta obra i moltes altres coses.

«Son los catalanes el ladrón de tres manos. (...) Ellos son las viruelas de sus reyes: todos las padecen y los que escapan quedan por lo menos con señales de haberlas tenido. (...) Son los catalanes aborto monstruoso de la política. Libres con señor; por esto el conde de Barcelona no es dignidad, sino vocábulo y voz desnuda. Tienen príncipe como el cuerpo alma para vivir y como éste alega contra la razón apetitos y vicios, aquéllos contra la razón de su señor alegan privilegios y fueros. Dicen que tienen Conde, como el que dice que tiene tantos años, teniéndole los años a él. El provecho que dan a sus reyes es el que da a los alquimistas su arte; promételes que harán del plomo oro, y con los gastos los obligan a que del oro hagan plomo. Ser su virrey es tal cargo, que a los que lo son se puede decir que los condenan, y no los honran. Su poder en tal cargo es sólo ir a saber lo que él y el Príncipe no pueden. Sus embajadas a su gobernador cada hora no tratan de otra cosa sino de advertirle que no puede ni ordenar ni mandar ni hacer nada, anegándole en privilegios.»

Francisco de Quevedo y Villegas (1580-1645), *La rebelión de Barcelona ni es por el güevo ni es por el fuero*.

«Los catalanes saben ser amigos de sus amigos: también son malos para enemigos: bien se ve, piénsanlo mucho antes de comenzar una amistad; pero una vez confirmada, hasta las aras (...) es tan ordinario, como fácil, alborotarse el vulgo; y más si es tan libre como el de Barcelona.»

P. Baltasar Gracián (1601-1658), en *El Criticón*.

«Entre los españoles y los catalanes hubo gran diferencia en contar los principios del caso, refiriéndole cada cual como más se acomodaba a su razón.»

Don Francisco Manuel de Melo (1608-1666), en *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*.

«Que el genio de los naturales [de Cataluña] es amante de la libertad, aficionadísimo a todo género de armas; prontos en la cólera, rijosos y vengativos, y que siempre se debe recelar de ellos aguarden coyuntura para sacudir el yugo de la justicia. (...) Son [los catalanes] apasionados de su patria, con tal exceso que les hace transtornar el uso de la razón, y solamente hablan en lengua nativa. (...) Que aquel grande orgullo está abatido, y, respetan ya los preceptos de V.M. y la Justicia, no por afecto y amor sino por la fuerza superior de las armas.»

Informe de José Patiño (1666-1736), presidente de la «*Real Junta Superior de Justicia y Gobierno*», sobre el «*Decreto de Nueva Planta*.»

«De la història només n'hem pogut aprendre la dificultat de saber-la.»

Joan Cortada (1805-1868), en *Catalunya i els catalans*.

«Barcelona, la ciutat industrial més gran d'Espanya, ciutat la història de la qual registra més lluites de barricades que cap altra ciutat del món.»

Friedrich Engels (1820-1895), en *Els bakuninistes en acció. Informe sobre la insurrecció espanyola de l'estiu del 1873*.

«És inútil. En aquest país, saber les coses no serveix de res.»

Valentí Almirall (1841-1904), conversant amb Garriga i Massó.

ALGUNES OBSERVACIONS

Aquesta Panoràmica del nacionalisme català ha nascut d'una tria de textos encaminada a servir de base -un cop completada, si cal- a un estudi amb el qual pretenc d'apropar-me, tant com pugui, a la veritat dels orígens i de l'evolució del catalanisme.

Malgrat la seva extensió, per a mi no significa res més que el punt de partida per a una obra que tinc en projecte des de fa molt de temps i a la qual, potser amb un excés d'ambició -o d'ingenuïtat-, tan bon punt se m'acudí d'escriure-la li vaig posar el títol llampanant de Catalanisme sense mites.

Excés d'ambició o, potser, d'ingenuïtat a triar el títol? No és pas que l'ambició, o bé la ingenuïtat, ja es troben en el projecte mateix, en el fet mateix de concebre el llibre?

Aproximar-se al màxim a la veritat d'una doctrina, de qualsevol conducta humana individual o col·lectiva, significa, tant o més que si es tracta d'una altra mena de matèries, no caure en la temptació de fer concessions a res ni a ningú, defugir tota mena de miratges, saber assolir una informació ben fidel i completa i un garbell prou fi per destriar allò que és fonamental d'allò altre que no va més enllà de l'anècdota. En seria capaç, jo? En tot cas, s'havia desvetllat en mi l'afany d'intentar-ho.

Des del moment que vaig voler contemplar el nacionalisme català des d'una perspectiva històrica, molts dels seus aspectes se m'aparegueren foscos; no acabava d'entendre el perquè de certs esdeveniments ni m'era fàcil de capir el procés de gestació de certes teoritzacions, algunes de les quals, de vegades, semblaven sorgir per generació espontània.

La pregunta bàsica què em formulava, tan bàsica que en condicionava totes les altres, era: el nacionalisme català, ¿no arrenca de molt més enrera que no hem cregut fins avui i no han intervingut en el seu origen i desenvolupament, d'una manera determinant, tant o més que la renaixença literària o les preocupacions de la burgesia pel mercat, altres elements com ara, primer, la consciència de gaudir d'uns privilegis i drets col·lectius que calia mantenir, i, després, la necessitat de recobrar aquells privilegis comuns i actualitzar-los, tant si coincidien amb els interessos de la burgesia com si s'hi oposaven?

Malgrat que són ben pocs els llibres que tracten directament del tema que he convertit en objecte del meu estudi, cada dia són més abundants i més

sòlids els treballs que es refereixen a la història política, econòmica, social, literària i artística de Catalunya. Ara bé, com més rellevants eren les obres que jo consultava, tant com ajudar-me a considerar la temàtica del nacionalisme català des de nous angles, més em posaven de manifest fins a quin punt aquesta temàtica és complexa i tot el que, tocant a ella, resta per investigar. I, com a conseqüència, llançat de consulta en consulta i de reflexió en reflexió, em vaig trobar que en la recerca dels orígens del catalanisme havia reulat fins a la Guerra dels Segadors, i que em trobava que era precisament amb aquesta guerra que, per primera vegada, prenia una forma ben definida el nacionalisme reivindicatiu dels catalans -el patriotisme social i defensiu, segons les teoritzacions del federalisme català que surt a plena llum amb la Revolució de Setembre del 1868-; em semblava veure clar que el seu caire mateix de social, de defensiu, el convertia en un antinacionalisme: en els seus orígens, no pretenia res més que dreçar un dic de contenció enfront de l'imperialisme de Castella; després, significarà l'esforç per deseixir-se del domini castellà que aixeca la bandera del patriotisme -del nacionalisme- espanyol.

Aquesta Panoràmica del nacionalisme català arrenca, doncs, de la primera meitat del segle XVII, la qual cosa potser farà posar el crit al cel als qui viuen massa aferrats a antigues o modernes rutines, als qui creuen que poden existir teoritzacions definitives i que tota nova investigació només pot ser tinguda en compte si dóna uns resultats que s'avenen amb el dogma que ells professen. Però és que jo mateix, que sempre he viscut d'esquena als dogmes i se'm posa pell de gallina només de pensar que la més lleu rutina pot encomanar-se'm, jo, propens sempre a fer foc nou, abans d'acceptar com a hipòtesi que el nacionalisme català pogués començar amb els conflictes que originaren l'aixecament dels Segadors, també m'he preguntat insistentment si no estava tirant al dret, endut només per la fantasia. Però, com més hi reflexiono, més m'aferro a la convicció que tant els motius de l'alçament popular català del 1640, com la manera de dur-lo a terme, corresponen a les característiques dels actuals moviments d'alliberament nacional. Ja sé que hom dirà -i jo mateix m'ho he dit- que perquè existeixi un moviment nacionalista reivindicatiu, un patriotisme social i defensiu, no n'hi ha prou que es produeixi un esclat revolucionari que, per les seves característiques, pugui correspondre a les formes específiques dels actuals moviments d'alliberament nacional; cal, hom dirà, i em penso que ningú no deixarà d'estar-hi d'acord, que els revoltats tinguin plena consciència de pertànyer a una comunitat amb característiques pròpies ben definides i que sentin que llurs interessos particulars van lligats a aquesta comunitat diferenciada, a aquesta nació de la qual formen part. Doncs bé, per poca atenció que hom posi en la lectura dels textos sorgits de la revolta del 1640 i publicats aquell mateix any i els anys següents, s'adonarà que aquesta consciència nacional no solament hi apareix d'una

manera inequívoca, ben viva, sinó que, a més, la hi trobem extremament exacerbada; i encara convé d'assenyalar que tot allò que hem considerat com a tòpics del catalanisme renaixentista, del catalanisme romàntic del segle XIX, ja ho trobem, i també d'una manera ben explícita, en la literatura segregada pels catalans implicats en la Guerra dels Segadors. No anaven pas lluny d'osques els nacionalistes catalans que, en iniciar-se el segle XX, adoptaven com a himne seu el cant popular de protesta sorgit d'aquella revolta.

Com ja he dit de bon començament, no pretenc que aquesta Panoràmica sigui una obra definitiva: i no pel sol fet de no poder-hi haver mai obres definitives tocant a aquesta mena de temes, sinó perquè, en aquest cas concret, ja des d'ara sé que no he fet una recerca exhaustiva, i no ja considerant-la d'una manera absoluta, sinó fins i tot pel que es refereix a les meves modestes possibilitats. Ara bé, també sóc conscient que amb aquesta obra aporto algunes novetats: bastant de documentació interessant que romania colgada en un total oblit i un nou enfocament històric del tema.

Si és que no vaig del tot errat, crec que l'hipotètic lector d'aquesta Panoràmica ja no podrà deixar de banda l'estudi i la reconsideració dels textos nacionalistes elaborats pels combatents catalans de la Guerra dels Segadors; dels que van aparèixer després de l'aixecament dels barretines; dels redactats pels catalans que es van oposar a Felip V durant la Guerra de Successió, en els quals, tot defensant les llibertats de Catalunya, de la nació catalana, és feta referència, d'una manera explícita, a les «lleis fonamentals i federals d'Espanya»; i no podrà deixar d'interessar-se pel carlisme que, més o menys conscientment, reivindicava, juntament amb els furs de Catalunya, l'esperit d'aquelles «lleis fonamentals i federals d'Espanya» i constituïa una gran força popular: la branca dretana -no sempre precisament absolutista- del Catalanisme. I ja no es podrà deixar arraconat un dels teoritzadors bàsics del nacionalisme català, en Josep Narcís Roca i Ferreras, al qual ja vaig començar a referir-me, amb una certa extensió, en un altre llibre¹.

Hi ha molts altres aspectes del nacionalisme català que m'han cridat l'atenció. M'he adonat, entre altres coses, que la fórmula del tot o res, referida a les reivindicacions nacionals catalanes, no van ser precisament els de la ceba després de la fundació de la Unió Catalanista els qui la van posar en circulació, sinó els republicans federals, que, a partir de la Revolució de Setembre del 1868, reivindicaven per a Catalunya un Estat completament sobirà, una República catalana independent, confederada,

¹.- Orígens i evolució del federalisme català, Ed. d'Aportació Catalana, Barcelona, 1970.

com a màxim, amb els altres Estats peninsulars, sobre la base d'un pacte entre iguals; que ja l'any 1871 els republicans federals, majoritaris a Catalunya defensaven l'internacionalisme proletari, com a dret i com a deure, bo i considerant-lo indestriable del patriotisme social, defensiu -que és el de Catalunya, diuen-, enfront del patriotisme agressiu, dominador, el patrioterisme que és el que atribueixen a França, a Alemanya, a Anglaterra, a la Rússia dels tsars, a Castella; que, nou anys abans que la Unió Catalanista elaborés les Bases de Manresa, els republicans federals catalans havien aprovat un Projecte de Constitució de l'Estat Català, el qual, en tots els aspectes, era més radical que les, a posteriori, cèlebres Bases per a la Constitució Regional Catalana²; que, d'altra banda, el qui fou durant prop de catorze anys president de la Unió Catalanista, el Dr. Domènec Martí i Julià, quan encara molts socialistes creien que una certa mena de colonialisme podia ser beneficiós als països endarrerits, ell ja feia anys (1901) que afirmava: «No volem que se civilitzi ningú o, més ben dit, que s'esclavitzi i anorreï cap poble, ni els més endarrerits, per l'acció dels bàrbars blancs», i considerava que el catalanisme era inseparable del socialisme i es complementava amb l'internacionalisme³.

També, entre altres coses, he cregut que calia posar en relleu l'impacte que produí en el catalanisme la Revolució soviètica, la qual convertia la monarquia unitària dels tsars en la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques. Entre les mostres de la força d'aquest impacte tenim no solament la ja coneguda anada de Macià a Moscou en demanda d'ajuda per a la lluita d'alliberament nacional que ell dirigia, sinó projectes com el del Dr. Pere Màrtir Rossell i Vilar (sí, fins i tot el Dr. Rossell i Vilar, que hom ha qualificat no ja de conservador, sinó, fins i tot, de racista català), en el qual ell proposa que en la lluita d'alliberament nacional de Catalunya els catalans no es mantinguin a la defensiva, sinó que passin a l'atac: que el poble català, aliat amb els pobles de l'URSS, penetri Espanya endins per ajuntar el seu esforç al d'aquells que, en les diferents nacionalitats peninsulars, esperen l'avinentesa d'alçar-se en armes per obtenir llur alliberament social. En aquest aspecte, crida també l'atenció que, tant o més que Estat Català, l'organització separatista fundada per Francesc Macià, i que la catòlica Unió Democràtica de Catalunya, que sempre es distingí pel seu nacionalisme radical, fossin els partits marxistes, des dels trotskistes als stalinians, els qui més resoludament reivindicassin la instauració d'una República catalana que gaudís de tots els atributs d'un Estat sobirà; al costat d'ells, l'Esquerra Republicana de Catalunya -en el seu conjunt heterogeni-

².- També va ser a Orígens i evolució del federalisme català que vaig avançar-me a posar en relleu aquest fet que tothom havia anat passant per alt.

³.- Ibid.

Acció Catalana, i ja no diguem la Lliga, mantenien uns punts de vista catalanistes força moderats.

Crec que, amb aquest llibre, hauré contribuït en una certa mesura a fer conèixer més bé el nacionalisme català; però també sé, tant com qui més, que encara cal furgar molt entre la polseguera de les biblioteques i els arxius. Ara bé, jo sóc del parer que no hem pas d'esperar arribar fins al fons de tot, si és que s'hi pot arribar mai, per a comunicar als altres allò que equivocats o no creiem que té interès. Bo i cercant la perfecció, hem de saber córrer el risc de fer obres incompletes i imperfectes. És per això que m'avinc a publicar aquesta obra, incompleta i imperfecta; no és, ni més ni menys, ho repeteixo, que l'anticipació d'un llibre que estic elaborant, d'un llibre que, potser amb immodèstia, potser amb ingenuïtat, he batejat per endavant amb el nom de Catalanisme sense mites. Un llibre que potser no arribaré a escriure mai perquè no tindrè prou empenta, o perquè algú amb més aptituds que jo -no se m'acudeixen pas pocs noms en formular aquesta hipòtesi- s'avançarà a fer-lo posant-hi un títol menys llampant.

La circumstància d'aportar amb aquesta obra bastant de documentació colgada en l'oblit i el fet que sigui sobre aquesta documentació que arrisco les meves hipòtesis, m'han induït a dedicar a la transcripció de textos la major part de cada volum; ara bé, com que es tracta d'estudiar el nacionalisme català com a doctrina, els textos que transcriu són només els que, d'una manera o altra, s'hi poden considerar integrats. (Si excepcionalment dono algun text d'altra mena és, només, com a complement, per tal d'aclarir algun punt.)

Entre els textos que són expressió de les diferents tendències del nacionalisme català durant el període que va del 1640 al 1936 -entre articles apareguts en diaris i revistes, opuscles i llibres sumen bastants milers- he procurat de triar els que m'han semblat més significatius, bo i posant els cinc sentits per tal que cada matís hi estigués representat com cal. I perquè hi he posat els cinc sentits sé que entre els textos que transcriu n'hi ha alguns que podrien ser substituïts per altres; jo mateix he dubtat sovint a l'hora de triar. N'hi ha d'altres, en canvi, que són insubstituïbles. I, possiblement, n'existirà més d'un que mereix la qualificació d'insubstituïble i que no l'hi hauré posat, perquè hauré badat o perquè no en conec l'existència.

Els textos, els transcriu per ordre cronològic, intercalant-hi efemèrides polítiques, dades culturals, econòmiques, etc., per tal d'ajudar el lector a situar cada text en l'època en què va ser publicat bo i tenint-ne en compte les característiques més sobresortints. Per raons òbvies d'espai, no he pogut transcriure una gran part dels textos en llur totalitat; altres vegades no els

he transcrits sencers perquè una part d'ells no es referia al tema objecte d'aquest estudi. Sempre, però, he procurat que les mutilacions no deformessin el que el conjunt del text expressa.

A l'índex de textos hom trobarà notes biogràfiques dels respectius autors, sempre, és clar, que l'autor del text sigui conegut. Tocant a aquest punt, em cal fer constar que només en un 30%, més o menys, les dades de les notes biogràfiques són de la meua pròpia collita; de la quasi-totalitat de la resta - un 70% - al Diccionari Biogràfic de Santiago Albertí.

Una darrera observació: no m'ha estat possible d'estendre aquest estudi a la totalitat dels Països Catalans; malgrat les referències que, com és lògic, hi ha sovint a les Illes, a València i a la Catalunya del Nord, en aquesta obra només tracto dels orígens i l'evolució del nacionalisme al Principat.

Ja només em manca fer públic el meu agraïment a l'escriptor castellà, madrileny, Juan Eduardo Zúñiga, que és qui m'incità a escriure aquest llibre; a l'equip que orientava «Ciencia Nueva» i a Gabriel Tortella, director de l'Editorial Tecnos, que van voler publicar-lo, en versió castellana, a les seves respectives editorials, ambdues de Madrid; a Joaquim Cucurull i Coll, que em facilità considerablement la tasca de la versió castellana, traduint a aquesta llengua els textos catalans; a Antoni Basses, que, ultimant un important estudi sobre el període del 1931 al 1939 -Història documental de Catalunya durant la segona República-, m'ha facilitat la consulta del material de què disposa; a Miquel Ferrer, pels suggeriments i les informacions que m'ha donat sobre el període del 1923 al 1931; i per haver-me proporcionat algun llibre difícil de trobar a Antoni Comas, el qual em va deixar consultar les galeres del quart volum de la Història de la Literatura Catalana, editada per Ariel i dirigida per Martí de Riquer, autor dels tres volums primers; als esposos Felip Calvet i Teresa Rovira, que em van donar accés a la bibliografia que estaven establint -més de 16.000 fitxes en aquell moment- d'Antoni Rovira i Virgili; a amics com l'escriptor Lluís Ferran de Pol i l'historiador Josep-M. Pons Guri, que m'han estat animant contínuament. I, sobretot, a Josep Benet, que m'ha facilitat la consulta del seu llibre inèdit El moviment independentista català de 1836 i de l'obra que prepara en col·laboració amb Casimir Martí: El moviment obrer a Barcelona durant el bienni progressista (1854-1856), i que m'ha encoratjat fins al punt que m'atreveixo a dir que, sense ell, aquesta obra potser mai no hauria vist la llum.